

POSTFAȚĂ

PROBLEMA MINORITĂȚII MAGHIARE ȘI RELAȚIILE INTERSTATALE ROMÂNNO-MAGHIARE ÎN CADRUL BLOCULUI SOVIETIC (1945-1968)

În finalul unui asemenea volum, care de fapt încheie un ciclu, s-ar cuveni formulate câteva considerații în ceea ce privește problema minorității maghiare din România în cadrul mai larg al relațiilor româno-ungare din anii de după cel de-al doilea război mondial. Este o perioadă nu doar de constituire și consolidare a blocului sovietic, ci și de redefinire a strategiei comunității maghiare în noile împrejurări, redevenită minoritară în statul român postbelic, care-și edifica totodată regimul comunist, asemeni altor țări din regiune. Așadar, în cadrul acestei analize vom acorda atenție cu prioritate dinamicii relațiilor interstatale româno-ungare, evoluție marcată de procesul de satelizare și sovietizare, de consolidare a regimului comunist din Europa Est-Centrală, precum și rolului Uniunii Sovietice în ceea ce privește definirea naturii și conținutului legăturilor interstatale din cadrul blocului sovietic.

Documentele publicate până acum oferă atât cititorului inițiat, cât și publicului larg o sumă de mărturii consistente pentru inițierea în problema evoluției minorității maghiare, a strategiilor politice și culturale puse în lucru de elita acesteia în vederea conservării identitare și a instituționalizării comunitare în cadrul statului român. Totodată, ele constituie suportul indispensabil pentru a reflecta asupra realităților ce au definit dinamica tratării problemei minoritare în general și a maghiarilor în special în intervalul 1956-1968 în cadrul regimului comunist din România. Cuprinzătorul studiu introductiv sintetizează oarecum rezultatele investigațiilor istorice de până acum pe această temă, oferind chiar noi sugestii pentru interpretări novatoare. Introducerea în circuitul istoriografic a unor surse documentare inedite, referitoare la realități recente, precum și propunerea unor noi moduri de interpretare a unor evoluții din trecutul apropiat reprezintă nu numai o necesitate științifică, dar și ocazii pentru reflecții suplimentare asupra unor stări de fapt contemporane.

Investigând și aprofundând evoluția minorității maghiare din România se poate constata un parcurs marcat de dinamica regimului comunist din România, în particular, dar și de realitățile din cadrul blocului sovietic în general, perioadele de criză generând regândirea raporturilor inter- și intrastatale, ceea ce nu a rămas fără urmări nici în ceea ce privește problema națională și a gestionării problemei minoritare. Perioada 1956-1968 este caracterizată de o mobilitate aparte în ceea ce privește evoluția războiului rece, a raporturilor dintre Uniunea Sovietică și statele satelit, a realităților politice, economice și sociale din cadrul blocului sovietic, precum și a evoluțiilor la scară națională în spațiul central și est european. În acest context, paradigma relațiilor româno-ungare poate fi conturată prin viziunea proprie a elitei acestei comunități minoritare, care a avut un rol fundamental în construcția identitară a maghiarilor din România, conform căreia din momentul producerii situației de „minoritate”, din punct de vedere identitar și al strategiei reprezentării intereselor proprii, națiunea și statul ungar se consolidează ca valori absolute. Modificările produse în definirea rolului statului maghiar și al afirmării interesului acestuia pentru comunitățile maghiare din afara frontierelor, ca rezultat al instaurării regimului comunist, al procesului de satelizare și al evoluției blocului sovietic, au avut un rol definitoriu în privința reformulării strategiei de reprezentare a comunității maghiare din România și a matricei ei identitare.

Problema relaționării identitare a acestei minorități cu națiunea maghiară (maghiarii din România parte integrantă a „națiunii maghiare integrale”) și cu statul ungar („patria-mamă”) are o valoare definitorie și din perspectiva analizei dinamicii strategiei statului român cu privire la politica față de această minoritate, strategie ce viza în primul rând problema securității naționale și a evoluției relațiilor interstatale româno-maghiare, din perspectiva statului român. În același timp, această problemă trebuie investigată și din perspectiva relațiilor statelor satelit cu puterea suzerană – Uniunea Sovietică –, chestiunea minorității maghiare fiind corelată cu problema Basarabiei și instrumentalizată în cadrul disputei româno-sovietice în a doua jumătate a deceniului șapte. Analiza interesului statului ungar în ceea ce privește minoritatea maghiară din România, precum și a evoluției acestei teme în cadrul relațiilor interstatale româno-maghiare trebuie făcută și din perspectiva proiecției privitoare la aceste realități din punctul de vedere al mediilor formatoare de opinie a minorității maghiare, percepția acestor elite fiind definitorie din privința procesului construcției identitare a maghiarilor din România.

Analiza deciziei privind chestiunea Transilvaniei relevă rolul covârșitor al poziției Uniunii Sovietice, rezultat al intereselor geopolitice al acestei mari puteri¹. Conform acestor considerații, valoarea geostrategică a României a fost definitorie. În același timp, ca urmare a actului de la 23 august 1944, urmat de instaurarea guvernului Petru Groza la 6 martie 1945, realitățile din România au prezentat condiții mult mai favorabile intereselor sovietice în zonă, decât poziția statului maghiar, care după eșecul încercării similare de a trece de partea aliaților, din 15 octombrie 1944, a rămas aliatul celui de al Treilea Reich, devenind teatru de război și cauzând mari pierderi sovieticilor până în primăvara anului 1945². În perioada noiembrie 1944-martie 1945 instaurarea în Transilvania de Nord a unei administrații militare sovietice, precum și sprijinirea tendințelor autonomiste din această regiune de către Armata Roșie trebuie interpretată ca parte a strategiei sovietice de promovare a intereselor geopolitice proprii, fiind instrumentalizată în cadrul procesului de instaurare a regimului comunist în România³.

Impunerea guvernului Groza, soluție favorabilă intereselor sovietice, coincide cu momentul revenirii Transilvaniei întregi în cadrul statului român, acest act fiind parte integrantă a discursului legitimizator al noii puteri⁴. În condițiile crizei

¹ Tofik Iszlámov, *Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt*, în „Múltunk. Poltikatörténeti folyóirat”, IV, 1994, p.42-47; István Vida, *A magyar kérdés Párizsban*, în *Magyarok a Kárpát-medencében*, Budapest, 1989, p.312; *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről (1945-1947)*, ed. Fülöp Mihály, Vincze Gábor, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998, p.9.

² Vasile Pușcaș, *Speranță și disperare: Negocieri româno-aliat 1943-1944*, București, Editura Litera, 1995, p.29-41; Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Edit. All, 1996, p.26-47; Tofik Iszlámov, *Op. cit.*, p.49; Péter Gosztanyi, *A magyar honvédség a második világháborúban*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1995, p.159-178; Hans Friesner, *Árulások, vesztett csaták*, Budapest, 1992, p.112-135; Mihály Korom, *Horthy kísérlete a háborúból való kiválásra és a szövetséges nagyhatalmak politikája*, în „Századok”, 1974/4, nr. 5-6, p.23-25; Ágnes Rozsnyói, *A Szálasi puccs*, Budapest, 1977, p.13-38.

³ Virgiliu Țărău, *Problema Transilvaniei în ecuația comunizării României*, în vol. *Sovietizarea Nord-Vestului României (1944-1950)*, ed. Viorel Ciubotă, Satu Mare, Edit. Muzeul Sătmărean, 1996, p.87-93; Gusztáv Molnár, *Önrendelkezési törekvések az Észak-erdélyi Köztársaság idején. 1944 október 11 – 1945 március 13*, în *Autonómia és integráció*, ed. Gusztáv Molnár, Budapest, Magyar Szemle Könyvek, 1993, p.108.

⁴ *România – Marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, București, 1994, p.334; Keith Hitchins, *România 1866-1947*, București, 1995, p.545.

politice românești din a doua jumătate a anului 1945, după Conferința de la Potsdam, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie au instrumentalizat chestiunea Transilvaniei în cadrul presiunilor exercitate în scopul înlăturării formulei impuse de sovietici, considerată nelegitimă și nereprezentativă, conform „Declarației despre Europa Eliberată” de la Yalta, din 11 februarie 1945. Uniunea Sovietică, interesată în menținerea la putere a guvernului Groza, a devenit direct interesată de soluționarea definitivă a chestiunii Transilvaniei în favoarea României, revenirea acestei regiuni sub suveranitate românească fiind un argument de bază al discursului privind legitimitatea guvernului Groza⁵. În acest moment, guvernul Groza, aflat „sub asediu”, a fost direct interesat în recunoașterea stării de fapt post martie 1945 de către comunitatea maghiară.

Guvernul ungar a încercat să instrumentalizeze conflictualitatea dintre marile puteri în privința redobândirii unei părți a Transilvaniei, activizându-se în direcția Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii. Conducerea Uniunii Populare Maghiare, gândind în paradigma optimizării situației și a circumstanțelor reprezentării intereselor minorității maghiare ce își continua existența aici, a valorificat alianța cu guvernul Groza ca parte a strategiei instituționalizării drepturilor acestei comunități în cadrul statului român. Conform acestei logici, sprijinul acordat guvernului Groza devenea pilon al făuririi egalității în drepturi a tuturor naționalităților, al autonomiei administrative și garantării sistemului educațional-cultural ca bază a demersurilor de conservare a identității naționale. Prin Declarația de la Târgu Mureș din 17 noiembrie 1945 a Comisiei „de o sută” a Uniunii Populare Maghiare, guvernul Groza a intrat în posesia unui act ce argumenta din punctul de vedere al minorității maghiare din România scoaterea chestiunii Transilvaniei de pe ordinea de zi și soluționarea problemei minoritare în cadrul statului român și ca rezultat al activității actualului guvern, garant al făuririi „adevăratei democrații”⁶. Declarația a stârnit în sânul minorității maghiare un viu protest, conducerea UPM a fost denunțată ca trădătoare a intereselor comunității, fiind contestată reprezentativitatea acestui for. Personalități de marcă ale comunității maghiare din Transilvania au redactat petiții și memorii către marile puteri, au contribuit în secret la acțiunea de documentare desfășurată de Biroul pentru Pregătirea Păcii, înființată pe lângă Ministerul Afacerilor Externe din Ungaria, și au contactat chiar și opoziția politică din România în vederea formării unei alianțe alternative față de guvernul Groza, susținut de conducerea Uniunii Populare Maghiare⁷.

⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, București, 1988, p.110-115, 119; Camil Demetrescu, *Greva regală*, în vol. *România cu și fără Antonescu*, coord. Gh. Buzatu, Iași, 1991, p.322; Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, București, 1993, p. 178-192; Vida István, *Op. cit.*, p.312; *Revízió vagy autonómia?...*, p.15; Mihály Fülöp, *A Sebestyén misszió (Petru Groza és a magyar-román határkérdés)*, în vol. *Tanulmányok Erdély történetéről*, ed. Rácz István, Debrecen, 1987, p.199.

⁶ Katona Szabó István, *Az MNSZ marosvásárhelyi kiáltványa (1945 november 17)*, în „Múltunk. Politikátörténeti folyóirat”, 4/1997, p.95; Fülöp Mihály, *Az erdélyi magyar intézmények és szervezetek állásfoglalása a román-magyar határkérdésben*, în „Múltunk. Politikátörténeti folyóirat”, 4/1997, p.97-99; Lipcsey Ildikó, *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944-1953)*, Possum Kiadó, 1998, p.77.

⁷ *Arh.St.Cluj, Inspectoratul de Poliție Cluj*, dos. 627/1945-1946, Nota 22.181 din 31 ianuarie 1946 („printre unguri se vorbește în mod insistent despre o nouă reviziune a actualelor granițe ale Ardealului. Se spune că ungurii au promisiuni, că li se va da orașele: Careii Mari, Satu

La începutul anului 1946, ca rezultat al înțelegerii de la Moscova din 16-20 decembrie 1945 a marilor puteri, pusă în practică de misiunea Vișinski-Clark Kerr-Harriman la București, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie au recunoscut guvernul prezidat de Petru Groza. Recunoașterea acestuia de către cele două state a dus la formarea unității de opinie privind chestiunea Transilvaniei la nivelul marilor puteri, materializată prin acceptarea unanimă ca soluție a frontierei trasate prin Tratatul de pace de la Trianon din 4 iunie 1920⁸. Guvernul ungar, înțelegând faptul că decizia în această problemă va fi luată la Moscova, a încercat să prezinte soluții alternative, trimițând o misiune în capitala URSS-ului, de unde au primit același răspuns: singura posibilitate pentru o rectificare a frontierei româno-maghiare rămânea o înțelegere bilaterală în acest sens între cele două state est-central europene⁹. O încercare de abordare a României în acest sens de către diplomația ungară în primăvara anului 1946 s-a lovit de răspunsul negativ al autorităților române¹⁰. Guvernul Groza a reluat discursul despre unitatea popoarelor din bazinul Dunării, accentuând paradigma rezolvării problemei minorității maghiare pe baza principiului făuririi egalității în drepturi și a democrației „adevărate”, în cadrul înfrățirii popoarelor est-central europene. Astfel, la 7 mai 1946, Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii s-au exprimat în favoarea revenirii la „status quo ante bellum”, ideea rectificării granițelor româno-maghiare rămânând fără sorți de izbândă. În fața acestei unanimități la Conferința de pace de la Paris, toate eforturile în acest sens ale Ungariei au rămas fără rezultat. Tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947 au confirmat decizia de la 7 mai 1946 a marilor puteri¹¹.

Anul 1947 a marcat faza finală a evoluției relațiilor dintre marile puteri occidentale și Uniunea Sovietică, de la cooperarea antagonică la confruntare. Anunțarea doctrinei Truman, debutul planului Marshall, întâlnirea partidelor comuniste de la Szklarska Poreba și înființarea Kominformului pregăteau faza finală a delimitării „celor două tabere” evocate de ofensiva propagandistică sovietică, marcată de numele lui Jdanov, a sovietizării și satelizării Europei centrale și de est, precum și a dinamizării poziției administrației americane în fața realității crude a „cortinei de fier” – denunțată de Winston Churchill în discursul ținut la Fulton în anul 1946 – și trecerea la aplicarea strategiei de „îndiguire” („containment”), ce anunțau direct viitoarea confruntare ce va lua forma războiului rece¹².

Mare, Sighetul Marmăției și Oradea”); dos. 164/1945-1946, Nota nr. 89/9 aprilie 1945, Nota nr. 2948 din 28 august 1945, Dare de seamă nr. 2013 din 1 octombrie 1945, Dare de seamă nr. 2241 din 15 octombrie 1945; dos. 168/1945-1946, Nota nr. 2659 din 27 noiembrie 1945; dos. 170/1946, Nota nr. 9875 din 22 mai 1946, Nota nr. 3335 din 5 iunie 1946; dos. 397/1944-1945, Nota nr. 22365 din 20 martie 1945; dos. 627, Nota nr. 19.651 din 6 martie 1946 (două manifeste răspândite pe teritoriul rural din Transilvania); dos. 635/1945-1947, nota nr. 181/K din 89 aprilie 1946; *Arh.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos. 146/1945, f.211; *Revizió vagy autonómia?...*, p.50-53,55-59, 63, 66-68, 123-125, 192-194.

⁸ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, București, 1993, p.163-178; *Revizió vagy autonómia?...*, p.18; Mihály Fülöp, *A Sebestyén misszió (Petru Groza és a magyar-román határkérdés)*, în *Tanulmányok Erdély történetéről*, ed. István Rácz, Debrecen, 1987, p.204; István Vida, *Op. Cit.*, p.312-313.

⁹ *Revizió vagy autonómia?...*, p.19, 418-429.

¹⁰ Mihály Fülöp, *A Sebestyén misszió (Petru Groza és a magyar-román határkérdés)*, citat, passim.

¹¹ Valeriu Florin Dobrinescu, *Op. cit.*, p.121-122, 151-173; *Revizió vagy autonómia?...*, p.21.

¹² Martin McCauley, *Rusia, America și războiul rece, 1949-1991*, Iași, 1999, p.13; Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1955*, București, 1997, p.132-139.

În aceste condiții, Uniunea Sovietică va accelera procesul instaurării regimurilor comuniste, impunând o ordine desăvârșită și supunere totală a statelor satelit, înghețând orice problemă ce ar putea fisura unitatea blocului sovietic în ajunul noii confruntări globale¹³. Astfel, debutul războiului rece anunță impunerea pacificării forțate a relațiilor interstatale din cadrul blocului controlat de URSS, disputele fiind subsumate imperativului „unității frățești a lagărului comunist”. Față de Iugoslavia condusă de Iosip Broz Tito, a liderului care nu s-a conformat ordinii de zi anunțate de la Kremlin, Uniunea Sovietică va trece la acțiuni de mare anvergură, într-o primă fază fiind vehiculată chiar posibilitatea unei intervenții militare¹⁴. Această conjunctură va accentua importanța geostrategică a României. În cele din urmă Iugoslavia va fi înfierată și exclusă din cadrul Kominformului, izolarea statului iugoslav fiind dublată de un val de epurări ce avea menirea de a elimina posibilitatea proliferării „titoismului” în cadrul blocului, precum și de a întări unitatea de monolit și supunerea nealterată a statelor satelit față de Uniunea Sovietică.

În această conjunctură trebuie analizată „înghețarea” treptată a problemelor ce tensionau relațiile româno-ungare și dispariția subiectului minorității maghiare din România din agenda contactelor interstatale la sfârșitul anilor '40, începutul anilor '50. Astfel, la data de 3 mai 1947, Emil Bodnăraș, aflat în vizită în capitala Ungariei împreună cu șeful guvernului român, dr. Petru Groza, cu ocazia inaugurării Colegiului „Mocsáry Lajos”, atenționa oficialitățile maghiare prezente că pentru Ungaria singura cale de a nu fi supusă „pericolului izolării” este promovarea cât mai rapidă a elementelor „adevărat democratice” în conducerea politică a țării, precum și adoptarea loialității nealterate față de Uniunea Sovietică¹⁵, acest stat fiind într-o fază mult mai puțin avansată în privința integrării în blocusul sovietic. Aceste „sfaturi prietenești” vor fi onorate până la data vizitei în România a delegației conduse de noul prim-ministru maghiar Lajos Dinnyés, la finele anului 1947. Până la acea dată, ministrul de externe al Partidului Micilor Agrarieni, János Gyöngyösi, precum și ambasadorul Ungariei la București, Sándor Nékám, au fost înlocuiți cu Erik Molnár și István Gyöngyössi¹⁶. Problemele ce formau subiectele disputei româno-maghiare: averile maghiare intrate sub incidența legii CASBI, cetățenia unui număr important de rezidenți maghiari din Transilvania, instituționalizarea drepturilor culturale-educative ale minorității maghiare din România, precum și problema locului și rolului acestei comunități în relațiile româno-ungare – toate acestea vor cunoaște o evoluție gradată spre eliminarea lor de pe agenda relațiilor interstatale. Dacă în luna mai 1947 problema CASBI a fost tratată în cadrul unui protocol diplomatic între cele două țări, în a doua parte a aceluiași an partea română va manifesta reticențe în privința rezolvării acestei chestiuni pe calea tratativelor interstatale¹⁷. Problema va fi tratată în cadrul legislației interne românești, doar unele considerații colaterale constituind subiecte ale activității comisiilor mixte în cursul anului 1948.

¹³ Hugh Seton Watson, *The East European Revolution*, London, 1961, p.169-178; Joseph Rothschild, *Întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale și de Est după al doilea război mondial*, Editura Antet, 1997, p.185-186, 189; Jean Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste*, Iași, Edit. Polirom, Iași, 1999, p.13, 24-25, 28-29

¹⁴ Joseph Rothschild, *Op. cit.*, p.185, 186, 189; Barbara Jelavich, *A balkán története*, vol. II, Budapest, Osiris Könyvkiadó, 1996, p.281-282; T.V. Volokityina, *A „nemzeti utak” és a jugoszláv ügy*, în „Múltunk. Politikátörténeti folyóirat”, Budapest, 3/1997, p.154-159.

¹⁵ *Revízió vagy autonómia? ...*, p.25.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25-26.

¹⁷ Gábor Vincze, *Magyar vagyon román kézen*, în „Magyar Kisebbség”, 4/1999, p.337-338.

Pentru evoluția acestor probleme în cadrul relațiilor interstatale româno-ungare este simptomatic actul unilateral din 21 septembrie 1948 al guvernului maghiar, prin care renunța la bunurile ce reprezentau proprietatea statului, precum și a persoanelor fizice și juridice maghiare aflate în folosirea autorităților române, a partidelor și organizațiilor „democratice”¹⁸. Într-o notă din 3 ianuarie 1950 a Biroului politicii economice a guvernului ungar se argumenta că plata sumei restante datorată de către Republica Populară Română ar priva regimul comunist din această țară vecină de o sumă vitală din punctul de vedere al construirii socialismului, astfel reclamarea acesteia nefiind salutară¹⁹. În prima jumătate a anului 1953, noul guvern Imre Nagy va manifesta un interes deosebit față de reglementarea finală a tuturor chestiunilor economice dintre cele două state, motivat de convingerea că astfel se vor crea premise mai favorabile reconcilierii româno-ungare, ce ar avea o influență benefică și asupra situației minorității maghiare din România²⁰. În același timp însă, în paralel cu „înghețarea” manifestării intereselor divergente ale celor două țări, trebuie notată existența constantă a unui interes latent al Ungariei, fără a se manifesta deschis în raporturile interstatale, pentru comunitatea maghiară din România, ce poate fi documentată prin rapoartele întocmite în acest sens de către organele abilitate ale guvernului ungar la începutul anilor '50²¹. Dar acest interes trebuie corelat cu concepția de bază a politicii externe a Ungariei comuniste, formulată de József Révai, care a denunțat ideea reviziunii frontierelor nu doar cea argumentată pe fundamente istorice, ci și cea bazată pe criteriul etnic, regăsindu-se în acest sens pe o platformă comună cu István Bibó, care a subliniat importanța loialității și cooperării dintre statele centrale și est europene și a recunoașterii responsabilității față de soarta minorității maghiare din statele limitrofe, ca singura soluție a Ungariei în privința concilierii limitelor politicii externe cu vocația de stat-națiune²².

În acest context se va desfășura înlăturarea liderilor Uniunii Populare Maghiare care gândeau în paradigma unei reale politici de promovare a intereselor minorității maghiare din România, punând accentul pe necesitatea creării și garantării cadrului instituțional economic, educativ-cultural și politico-administrativ al comunității în cadrul statului român și a valului de epură din cadrul conducerii instituțiilor existente ale acestei minorități, anunțată de înfierarea de către Vasile Luca²³ a „unității fără de principii” și anunțarea necesității imperative a înregimentării acestei comunități la efortul „făuririi socialismului”, a societății egalitare ce însemna automat și rezolvarea problemei minoritare²⁴. Exponenții unei politici reale de reprezentare a minorității maghiare au fost treptat izolați și eliminați, în anii 1949 și 1952 această elită cunoscând calvarul arestărilor, proceselor înscenate și întemnițării, legitimitatea proprie structurilor organizatorice ale acestei comunități a fost înlocuită cu discursul „luptei de clasă”. Dominată de reprezentanții puterii, epurată, goliță de legitimitatea și funcția proprie, aliniată și încadrată în structurile noi

¹⁸ *Ibidem*, p. 351.

¹⁹ *Ibidem*, p. 353.

²⁰ *Ibidem*, p. 357-359.

²¹ *Ibidem*, p. 356-357.

²² Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. Században*, Budapest, 2002, p.302-303.

²³ „Igazság”, 22 mai 1947, p. 1; *Kurkó Gyárfás emlékére*, ed. Ildikó Lipcsey, Budapest, 1987, p.102, 106-107, 223-224, 238.

²⁴ Ildikó Lipcsey, *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944-1953)*, Possum Kiadó, 1998, p.156-157.

puteri, Uniunea Populară Maghiară – denumită explicit drept cureaua de transmisie a partidului comunist în cadrul minorității maghiare din România – va evolua de la existența formală spre (auto)dizolvarea ce va surveni în 1953.

Înființarea Regiunii Autonome Maghiare și evoluția ulterioară a acesteia va trebui să fie reevaluată, ținând cont de dinamica relațiilor din cadrul blocului sovietic în această perioadă. Aplecarea asupra problemei minorității maghiare din perspectiva soluționării pe cale administrativă, precum și evoluția eforturilor în vederea consolidării controlului absolut asupra pârghiilor puterii de către Gh. Gheorghiu-Dej, dar și a interesului manifestat de sovietici față de planul restructurării organizării administrative din România – această țară fiind singura în care s-a introdus un sistem de organizare administrativă similar structurii administrative sovietice la nivelul republicilor unionale – pot să ofere noi piste de investigație privind motivația și locul acestui demers în cadrul strategiei consolidării regimului comunist în România.

Moartea lui I.V. Stalin, criza economică și de legitimitate, cronică și latentă, a regimului comunist în Europa centrală și de est, precum și lupta pentru putere din Uniunea Sovietică au generat convulsii majore și în statele satelit²⁵. Dacă Ungaria cunoaște experimentul reformist derulat sub egida guvernării Imre Nagy din 1953-1954²⁶, în România Gh. Gheorghiu-Dej, după ce în cel mai pur mod stalinist s-a debarasat de competitorii pentru putere – vezi cazul Lucrețiu Pătrășcanu (1948/1954) și înlăturarea grupului „antipartinic” Pauker-Luca-Georgescu (1952)²⁷-, cu sprijinul cadrelor de partid loiale (Gh. Apostol, I.Gh. Maurer și nou promovății A. Drăghici și N. Ceaușescu) refuză să adopte destalinizarea, consolidându-și controlul asupra partidului²⁸.

Evoluția contradictorie a relațiilor dintre superputeri de la începutul anului 1955, includerea Republicii Federale Germane în structurile NATO, înființarea Tratatului de la Varșovia, decăderea influenței lui Malenkov în URSS și manifestarea de către Hrușciov a unei linii mai dure în primele luni vor fi însoțite de o restaurație în Ungaria, marcată de formarea guvernului Hegedüs – condusă de fapt din umbră de Mátyás Rákosi –, eliminarea influenței grupului Imre Nagy, precum și de revenirea – în România – a lui Gh. Gheorghiu-Dej în poziția de prim-secretar al Partidului Muncitoresc Român. Mátyás Rákosi se va grăbi să pună într-o lumină defavorabilă fostul guvern Imre Nagy, denunțându-l ca naționalist în fața delegației românești aflate la Budapesta în aprilie 1955, delegație alcătuită din Emil Bodnăraș, János Fazekas și Simion Bughici²⁹.

În a doua parte a anului însă, tovarășii români și maghiari vor fi martorii unor schimbări nebanuite: Hrușciov, în cadrul vizitei de la Belgrad (mai 1955), va enunța posibilitatea existenței unor căi diferite spre socialism, la Geneva se va inaugura primul șir de convorbiri americano-sovietice (iunie 1955), ce a anunțat dezghețul dintre cele două tabere antagonice, urmat de recunoașterea delegațiilor unor state din blocul sovietic de către Organizația Națiunilor Unite (decembrie 1955). Aceste evenimente își vor afla momentul culminant în raportul secret

²⁵ Jean Francois Soulet, *Op. cit.*, p.97-103.

²⁶ Ignác Romsics, *Op. cit.*, p.376-382.

²⁷ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, Edit. Polirom, 2001. p.184-193.

²⁸ *Ibidem*, p. 196.

²⁹ Magdolna Csegedi, Andrea Varga, *Relațiile româno-maghiare în anii '50-'60*, în „Sfera Politicii”, IX, 2001, nr. 97-98, p.75-78.

prezentat de N.S. Hrușciov în cadrul celui de al XX.-lea Congres al PCUS. Dezghețul produs va trece însă limitele permise de Uniunea Sovietică în Ungaria, unde după formula aleatorie a guvernului Ernő Gerő, revolta populară va readuce în fruntea guvernului pe Imre Nagy³⁰. Evenimentele din Ungaria, corelate cu cea ce va fi cunoscut sub numele de criza Suezului, vor constitui un motiv major de îngrijorare pentru liderul sovietic N.S. Hrușciov, găsimdu-se într-o poziție descoperită față de denigratorii eforturilor reformiste.

Gh. Gheorghiu-Dej va folosi revolta maghiară în scopul demonstrării fidelității față de URSS și legitimării poziției conservatoare, ostile destalinizării în același timp³¹. Îngrijorați de o posibilă punere în discuție a problemei Transilvaniei de către noul regim din Ungaria – ceea ce nu s-a întâmplat – și de impactul reușitei consolidării unui regim necomunist la frontierele țării asupra realităților din România – la Timișoara, Cluj, București și Iași în acele zile având loc manifestări de simpatie, inspirate de revoluția maghiară – liderii de la București au insistat pentru o intervenție militară fermă, grăbindu-se să-și ofere serviciile în scopul înăbușirii revoluției din Ungaria³². La 21-25 noiembrie 1956, Gheorghiu-Dej va conduce o delegație la cel mai înalt nivel la Budapesta, oferind sprijin noului regim condus de János Kádár, instaurat ca urmare a înfrângerii revoluției de către tancurile sovietice³³. Aportul românesc la „restabilirea ordinii” și crearea premiselor consolidării regimului comunist maghiar este bine ilustrat de participarea la răpirea grupului Imre Nagy, refugiat la ambasada Iugoslaviei și adus în România, și sprijinul oferit de Bodnăraș în privința reorganizării Serviciului maghiar de Securitate (cunoscut anterior sub numele de Államvédelmi Hatóság-ÁVH)³⁴. În același timp, la 24 noiembrie 1956, Hrușciov va sublinia în fața unei delegații române conduse de Chivu Stoica necesitatea adoptării unor măsuri suplimentare preventive pentru a întări blocul sovietic, în sensul semnării unor noi acorduri (România va semna un astfel de document în aprilie 1957) privind staționarea unor trupe pe teritoriile statelor satelit³⁵.

Ca urmare a celor întâmplate în Ungaria, Gh. Gheorghiu-Dej a devenit foarte hotărât în privința reprimării oricărei opoziții interioare și a distanțării treptate de Uniunea Sovietică, percepută ca posibilă sursă de contestare a puterii sale în România. Astfel, demersul grupării Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi de a denunța pe liderul PMR, desfășurat în paralel cu acțiunea liderului de la Kremlin împotriva grupării conservatoare în decursul anului 1957, au crescut suspiciunile în acest sens ale lui Gheorghiu-Dej, acesta fiind hotărât să întărească controlul asupra regimului din România, lansând un nou val de arestări și epurări în perioada 1957-1960³⁶. Revenirea asupra problemei colectivizării, reactualizată și îndeplinită într-un ritm forțat în perioada 1958-1962, precum și deschiderea unor noi lagăre de muncă în Delta Dunării și introducerea unui regim înăspriț considerabil în penitenciare începând din 1958 au slujit același scop³⁷.

³⁰ Ignác Romsics, *Op. cit.*, p.387-396.

³¹ Dennis Deletant, *Op. cit.*, p.196, 202.

³² *Ibidem*, p. 199-200.

³³ *Ibidem*, p. 200.

³⁴ *Ibidem*, p. 200; Tibor Méray, *44 év után. A Budapest-Moszkva-Bukarest háromszög*, Marosvásárhely, 2001, p.28- 57.

³⁵ Dennis Deletant, *Op. cit.*, p.207.

³⁶ *Ibidem*, p. 208-213.

³⁷ *Ibidem*, p. 211-213.

Regimul lui János Kádár, căutând orice posibilitate de spargere a izolării internaționale desăvârșite, survenită ca efect al reprimării dure a revoluției, va saluta și se va grăbi să onoreze invitația din 1958 a tovarășilor de la București, întorcând acest gest prin laudele aduse pentru politica României față de minorități, declarând explicit că Ungaria nu are nici o revendicare teritorială, fiind pe deplin mulțumită de situația comunității maghiare în cadrul statului român³⁸. Conducerea Regiunii Autonome Maghiare a reluat această afirmație, plusând chiar³⁹.

Anul 1958 va fi martorul debutului ofensivei diplomatice a Uniunii Sovietice în vederea refacerii unității lagărului comunist și, totodată, a inițierii deschiderii spre Occident. Retragerea trupelor sovietice din România a venit ca urmare a necesității creării premisei abordării unei noi imagini a URSS, clădită pe baza impresiei de relaxare a presiunii sovietice în cadrul blocului și a deschiderii. Pe acest fond va lua amploare procesul de „naționalizare” a politicii externe românești – ca parte a demersului de minimalizare a influenței sovietice și de blocare a pârgurilor de control ale lui Hrușciiov asupra conducerii de la București –, inițiat de Gh. Gheorghiu-Dej și făurit de I.Gh. Maurer⁴⁰. Ca urmare, obiectivele acestei politici vor fi: stabilirea unei unități „de granit” în jurul conducerii partidului, ancorarea acestuia în corpul național, recuperarea discursului legitimizator istoric-național și integrarea acestuia de către partidul-stat, minimalizarea contribuției sovietice și alogene la actul făuririi statului socialist, omogenizarea națională, diminuarea dependenței economice față de Uniunea Sovietică etc⁴¹.

Pornind de la aceste realități – corelate cu deteriorarea treptată a poziției Uniunii Sovietice, ca urmare a acutizării conflictului sino-sovietic, a crizei Berlinului și a crizei rachetelor din Cuba – putem să interpretăm corect motivațiile și sensul deschiderii politicii externe a României spre China și Occident, poziția reticentă românească față de planul de dinamizare a CAER⁴², dar și a procesului alert de recuperare a temelor naționale, istorice, de către discursul legitimizator al PMR și a demersului de „unificare” a instituțiilor educațional-culturale ale minorității maghiare din România – al cărui moment decisiv a fost problema „unificării universitare” și crearea Universității „Babeș-Bolyai” în anul 1959⁴³.

Regimul Kádár a reacționat doar prin inițierea unor consultări între cele două „partide frățești” în cursul anului 1959⁴⁴, mulțumindu-se cu menținerea bunelor relații cu România, depunând un efort considerabil pentru a găsi o argumentare potrivită stării de fapt împlinite. În același timp, nu trebuie uitat faptul că regimul Kádár din Ungaria, lipsit de bază socială și legitimitate națională, a direcționat toate energiile spre consolidarea internă, asigurarea controlului total asupra societății maghiare și străpungerea izolării externe. În vederea realizării acestui ultim obiectiv, statul ungar se putea baza doar pe sprijinul oferit de Uniunea Sovietică și

³⁸ Magdolna Csegedi, Andrea Varga, *Op. cit.*, p.80.

³⁹ Maurice Pearton, *The Romanian Leadership and Its Problems*, în vol. Dennis Deletant, Maurice Pearton, *Romania Observed*, București, 1998, p.270.

⁴⁰ Stephen Fischer-Galați, *România în secolul XX*, Iași, Edit.Institutul European, 1998, p.182-185.

⁴¹ *Ibidem*, p.178-185.

⁴² *Ibidem*, p.191- 203.

⁴³ István Csucsuj, *Egyetemegyesítés és szomszédsági pártpolitika*, în *Omagiu profesorului Magyari András. Emlékkönyv*, coord. Judit Pál, Enikő Rűsz Fogarasi, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2002, p.290; Magdolna Csegedi, Andrea Varga, *Op. cit.*, p.81.

⁴⁴ István Csucsuj, *Op. cit.*, p.292-296; Magdolna Csegedi, Andrea Varga, *Op. cit.*, p.81-82.

statele satelit ale acestuia. Menținerea bunelor relații cu România a devenit o axiomă a politicii externe ungare în perioada 1957-1965, toate celelalte considerente ale relațiilor româno-maghiare subsumându-se acestei priorități⁴⁵.

Ca urmare a consolidării interne a regimului și a sprijinului acordat de Hrușciov – în 1958-59 liderul de la Kremlin a vizitat în repetate rânduri Ungaria, iar János Kádár a fost invitat de către secretarul general al PCUS să călătorească împreună pe vasul celui din urmă la New York în 1960, cu prilejul participării celor doi și a liderului comunist bulgar la sesiunea Adunării Generale a ONU⁴⁶ – situația Ungariei se normaliza. În același timp, putem să observăm accentuarea tot mai pronunțată a diferendelor româno-sovietice, România bazându-se pe sprijinul acordat de Beijing și pe posibila diminuare a covârșitoarei influențe sovietice, ca rezultat al unui compromis sino-sovietic, voit expres de Gh. Gheorghiu-Dej⁴⁷. În acest context poate fi interpretat efortul de mediere românesc în conflictul dintre China și URSS din anii 1963-1964, aducerea în discuție a problemei Basarabiei în paralel cu reactualizarea disputei teritoriale sino-sovietice, precum și creșterea interesului sovietic pentru instrumentalizarea problemei Transilvaniei ca mijloc de presiune asupra României la mijlocul deceniului șapte⁴⁸.

În aceste împrejurări a apărut „Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, din 26 aprilie 1964 – cunoscută și sub numele de „declarația din aprilie” –, ce pune accentul pe principilul leninist al egalității dintre partidele comuniste, pe unitatea mișcării internaționale comuniste și pe doctrina neamestecului în treburile interne, devenită pilon fundamental al politicii externe românești în deceniul șapte⁴⁹. Acest act fundamental va fi urmat de publicarea unui studiu al lui Karl Marx despre problema Basarabiei, ce repunea în discuție drepturile rusești asupra acestui teritoriu locuit de români⁵⁰.

În acest răstimp, în Ungaria problema națională a rămas marginală în cadrul discursului legitimizator al regimului comunist. Textul fundamental cu privire la această problemă a rămas hotărârea Partidului Socialist Muncitoresc Ungar din 1959, intitulată „Despre naționalismul burghez și patriotismul socialist”⁵¹. Acesta înfiera naționalismul ca cea mai mare primejdie în calea făuririi socialismului, continuând să emită ideea înfrățirii popoarelor sub semnul fraternității socialiste. În anii '50, investigarea problemei minorităților din cadrul statului ungar s-a focalizat asupra realităților vieții minorităților etnice din Ungaria încadrată de granițele actuale, având o tentă autocritică pronunțată. Temele majore ale istoriografiei maghiare din anii 1959-1965 au fost Imperiul habsburgic și dualismul austro-ungar, ca formule precursorale ale cooperării economice și ale integrării politice a Europei est-centrale, precum și conviețuirea popoarelor din bazinul dunărean⁵². Doar după 1966-1967 vor reapărea în dezbaterile publice problema națională, a identității naționale, a maghiarilor din afara frontierelor Ungariei, probleme abordate prin prisma analizei similitudinilor elementelor constitutive ale identității

⁴⁵ István Csucsuj, *Op. cit.*, p.289-291.

⁴⁶ Ignác Romsics, *Op. cit.*, p.513.

⁴⁷ Stephen Fischer-Galați, *Op. cit.*, p.207-209.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 209-211.

⁴⁹ Dennis Deletant, *Op. cit.*, p.215-216; Stephen Fischer Galați, *Op. cit.*, p.209-210.

⁵⁰ Dennis Deletant, *Op. cit.*, p.216; Stephen Fischer Galați, *Op. cit.*, p.210.

⁵¹ Ignác Romsics, *Op. cit.*, p.513.

⁵² *Ibidem*, p.513-514.

etno-culturale a maghiarilor din interiorul și din afara granițelor statului ungar. Aceste analize au ca punct comun interesul pentru literatură și folclor, ca elemente definitorii ale identității etno-culturale. Dar această creștere a interesului față de cultura comunităților minoritare maghiare din statele vecine Ungariei trebuie corelată cu schimbarea dinamicii relațiilor româno-maghiare, văzută prin prisma relației Uniunii Sovietice cu cele două țări din a doua jumătate a anilor '60.

Înlăturarea de la putere a lui Hrușciov la 14 octombrie 1964 a fost folosită de Gh. Gheorghiu-Dej în vederea realizării retragerii din România a consilierilor sovietici, mai ales a celor însărcinați cu coordonarea și controlul serviciilor secrete și de securitate românești⁵³. Ultimii ani s-au scurs sub egida găsirii unei formule de coabitare a societății românești cu regimul communist, care a renunțat la teroarea politică generalizată și căuta să creeze premisele identificării națiunii cu partidul-stat⁵⁴. După moartea liderului de la București, în condițiile „liberalizării” accentuate și a îmbrățișării unui discurs național legitimizator, între cadrele conducerii de partid s-a declanșat o luptă surdă pentru putere⁵⁵. Ca urmare a tacticii aplicate de I.Gh. Maurer, a fost blocat accesul la puterea politică supremă a grupării rivale conduse de Gh. Apostol, conform înțelegerii cu N. Ceaușescu, poziția acestuia fiind bazată pe puterea și legăturile deținute în partid ca fost șef de cadre⁵⁶. Din moment ce a ajuns în preajma vârfului piramidei puterii, Ceaușescu a urmărit consecvent făurirea și folosirea unui curent de opinie favorabil ascensiunii personale. În cadrul intelectualilor și tehnocraților, precum și a maselor a avut câștig de cauză, instrumentalizând efectele investițiilor în tehnologie, liberalizarea culturală și discursul naționalist, antisovietic, lansate de Gh. Gheorghiu-Dej.

Din momentul numirii sale ca prim-secretar al partidului comunist, Ceaușescu a intensificat treptat controlul personal asupra partidului, a diminuat atribuțiile guvernului, l-a eliminat din competiție pe Alexandru Drăghici, șeful atotputerniceii Securității, și a readus această instituție sub obediența partidului, controlat de el însuși⁵⁷. Refuza să permită manevre ale Pactului de la Varșovia pe teritoriul României, eludând restricțiile impuse de CAER. Noii lideri ai Uniunii Sovietice, în frunte cu secretarul general al PCUS, Leonid Brejnev, și ministrul Afacerilor Străine, Andrei Kosighin, au încercat în repetate rânduri să readucă conducerea statelor satelit sub controlul direct sovietic. Intervenția din Cehoslovacia în vara anului 1968 a însemnat pentru Ceaușescu un motiv major de îngrijorare, având în vedere limitele impuse de către sovietici statelor comuniste din Europa centrală și de est. Acest „maverick” român a recunoscut Republica Federală Germania, a deschis negocierile pentru primirea în GATT a României, a menținut relații strânse cu China, Vietnamul de Nord, Israel și a inițiat o apropiere de Occident și Statele Unite ale Americii⁵⁸.

Aceste demersuri au creat o iritare considerabilă în Uniunea Sovietică, Brejnev înțelegând că prin creșterea controlului personal al lui Ceaușescu asupra puterii, pârguile influențării de către sovietici a regimului comunist din România se vor diminua considerabil. Din această cauză, în contrast cu poziția adoptată inițial față de situația comunității maghiare din Cehoslovacia, evaluată ca satis-

⁵³ Dennis Deletant, *Op. cit.*, p.216.

⁵⁴ *Ibidem*, p.218.

⁵⁵ *Ibidem*, p.221-222.

⁵⁶ Stephen Fischer-Galați, *Op. Cit.*, p.217.

⁵⁷ *Ibidem*, p.218.

⁵⁸ *Ibidem*, p.220-221.

făcătoare, Ungaria a început să monitorizeze și să critice politica regimului comunist român față de minoritatea maghiară, începând din 1967-1968⁵⁹. După evoluția evenimentelor din Cehoslovacia și intervenția sovietică, János Kádár va iniția înființarea în cadrul Frontului Patriotic a unei comisii care a fost însărcinată cu monitorizarea și analizarea situației maghiarilor minoritari din statele limitrofe⁶⁰. Astfel, sub egida acestor realități, a debutului regimului Ceaușescu și a revenirii subiectului problemei minorității maghiare în relațiile interstatale româno-ungare, a evoluat și situația comunității maghiare din România la sfârșitul deceniului șapte.

În acest context, documentele puse acum în circulație vin să aducă o sumă considerabilă de informații în ceea ce privește destinul comunității maghiare din România în anii regimului comunist. Dincolo de limbajul oarecum desuet al mărturiilor, inerent regimurilor totalitare, se desprind rațiunile ideologice și mecanismele care au guvernat România în epocă, precum și avatarurile, dar și strategiile abordate de liderii minorității maghiare, în dorința conservării propriei identități etno-culturale.

Lönhárt Tamás

⁵⁹ Ignác Romsics, *Op. cit.*, p. 516

⁶⁰ *Ibidem*, p.516.